Arkiv nr	Arkivnamn	Serie
742:1	ELOF ANDRÉNS SAMLING	F 9 h

Rubrik	FATTIGVÅRD

Placering	Volymnr	Tid	Anmärkningar
	1	1800-talet	Beskrivning (9 sid)

Fattigvård

Fattigvården har i alla tider varit ett stort och betungande problem och samhället har sökt lösa detsamma på olika sätt.

Under medeltiden var det kyrkan och klostren samt de olika gillena som bedrev understöds- och hjälpverksamhet. Efter reformationen, sedan klostrens verksamhet upphört, måste staten ägna problemet sin omsorg, men statens medel var små och i huvudsak kom fattigvården att ända in på 1800-talet vara grundad på frivillig enskild välgörenhet. Detta skedde genom utdelande av allmosor och tiggeri var ett tillåtet yrke. Prästerskapet utfärdade rekommendationsbrev för tiggare, de s.k. tiggarpassen, vilka berättigade till tiggeri inom vissa angivna distrikt. För att tiggeriet skulle belasta bönderna något så när rättvist, hade byalagen en träklubba eller liknande, där ordningsföljden för tiggarbesöken var angiven. Tiggarklubban skulle tiggaren bära med sig inom byalaget.

1733 beslöts att varje socken skulle dra försorg om sina fattiga och att sockenmännen skulle bygga och underhålla fattigstuga. Tiggeriet förbjöds men på grund av den stora fattigdomen på 1700- och 1800 talet florerade tiggeriet trots myndigheternas ofta hårdhänta försök att stoppa det. Särskilt barnens tiggeri tycks ha varit mycket vanligt att döma av ett protokoll från en sockenstämma i Stigtomta 1785, där prosten Strandberg föreslår en hemställan till länsstyrelsen om inrättande av arbetsinrättning på Nyköpingshus för att lära lättingar arbeta och därvid hänvisade till apostelns maning: "Ho, som icke vill arbeta skall icke heller äta". Prosten fortsätter: "Vilka utgöra den talrikaste klassen av tiggare ? Månne icke barn mellan 6 - 12 år, barn i alla hänseenden fader- och moderlösa, i det de antingen förlorat sina föräldrar genom den timmeliga döden eller att dessa avdött all faderlig och moderlig kärlek till sina barn, dem de utskicka på vägar och stigar, ofta i strängaste köld, för att samla näringsämnen åt föräldrarnas lättja."

En av orsakerna till fattigdomen under 1700- och 1800-talet, var förutom krig och missväxt, den utbredda dryckenskapen. Superiet hade en rent otrolig omfattning och hade inte nykterhetsrörelsen och läseriet kommit på 1800-talet, så hade väl svenskarna supit ihjäl sig.

Genom förordningen 1733 att socknen skulle ta hand om sina fattiga uppkom frågan om hemortsrätt. Denna förvärvades genom 3 års vistelse (senare 1 år) i socknen utan att fattigvård utgått. Frågan om hemortsrätt har genom tiderna gett anledning till kommunalt mygleri och ett otal processer mellan kommunerna.

Genom 1847 års fattigvårdslag blev fattigvårdshjälpen obligatorisk för socknarna, men det ekonomiska betrycket under slutet av 1800-talet medförde minskning på kravet till att omfatta endast nödtorftig bärgning åt de arbetsoförmögna.

Orsaken till de dåliga tiderna i slutet av 1800-talet berodde på en rad ekonmiska kriser och en stor överbefolkning. Att överbefolkningen var ett stort problem förstår vi av att folkmängden i de fyra socknarna i Stigtomta under sista halvan av 1800-talet uppgick till c:a 3.500 personer för att kulminera 1915 med 3.691 personer. (den 1 januari 1975 var folkmängden 2.453 personer). Eftersom de flesta av dessa människor levde på jordbruk med betydligt sämre avkastning än i dag, förstår man att biten av den gemensamma kakan måste bli liten för var och en. Man måste ha denna viktiga sak i minnet då man läser protokoll om fattigvård från denna tid. Emigrationen lättade något på befolkningstrycket. Under 10-årsperioden 1880 - 1890 emigrerade c:a 350.000 personer från Sverige till i huvudsak Nordamerika. Emigrationen tycks dock inte ha varit av så stor omfattning i Stigtomta. I varje fall har inte protokollen berört denna fråga.

Några folkmängdssiffror kan kanske ha intresse:

År	Stigtomta	Bärbo	Nykyrka	Halla	Summa
1842				306	
1865	1580		425		
1869			483		
1910	2106	737	459	355	3657
1915	2179	749	423	340	3691
1935	1940	585	398	247	3170
1965	1532	273	214	107	2126
1970	1560	211	155	78	2004
1973	1802	168	138	80	2188
1974	2076	171	130	76	2453

Halla-borna var som synes 1842 306 personer. De fördelades på följande grupper: 159 mantalsskrivna, 22 vanföra och odugliga och 115 underåriga.

Tabellen här ovan redovisar ett landsbygdens dilemma, folkminskningen. Folkmängden var som synes störst 1915 för att sedan sakta minska och efter andra världskriget i allt raskare takt. Genom att personer i arbetsför ålder flyttar blir antalet åldringar i befolkningspyramiden oproportionerligt stort, vilket åtminstone tidigare medförde en tung belastning för många kommuner.. Man får hoppas att den"gröna vågen" kan stoppa ytterligare uttunning av landsbygdens befolkning. Huruvida botten är nådd kan väl ännu ej avgöras, men vissa tecken tyder därpå.

1860-talets Sverige, där 90 % var landsbygdsbor och 70 % sysslade med jordbruk måste med nödvändighet ha erbjudit åldringar och andra helt andra levnadsförhållanden och levnadsbetingelser än dagens högindustrialiserade Sverige, där 70 % bor i stadssamhällen och endast 15 % är verksamma inom jordbruk med binäringar. Vid 1860-talets början var medellivslängden 42 år mot nu 70 år. År 1860 var Sveriges befolkning 3,8 miljoner med c:a 160.000 67-åringar och äldre.

1960 var befolkningen 7,4 miljoner och med 740.000 åldringar och i dag torde antalet ha nått miljonen. Åldringsvård 1860 och 1974 är därför väsenskilda begrepp och realiteter. Men även om kostnaderna för samhällets åldringsvård, vari inräknas pensioner och sjukvård, i dag uppgår till enorma belopp, torde den ekonomiska påfrestningen på 1860-talets samhälle känts tyngre. Samhället klarade inte heller uppgiften utan överlät problemen till enskilda och till sammanslutningar.

Den ålderstigne eller arbetsoförmögne kunde genom att överlåta sin egendom till släktingar eller andra avtalsvägen säkerställa sin försörjning till döddagar. Detta kallades att sätta sig på undantag.

För den som ingenting ägde, var den samhälleliga fattigvården den enda och sista stationen när det gällde att klara försörjning och tillsyn vid ålderdom och sjukdom. Fattighjonens lott var sannerligen inte avundsvärd. Både ung och gammal, som behövde vård eller försörjning blev i realiteten livegen och rättslös. Fattigvården var den allomfattande hjälpen för både barn och vuxna och vårdformerna var desamma för bägge kategorierna. Fattigstugorna var gemensamma för både barn och vuxna. Den s.k. sockengången för barn förbjöds 1847 men bortauktionering av fosterbarn för 1 år i sänder var vanlig ett gott stycke in på 1900-talet. Protokollen tala inte om offentliga barnauktioner i Stigtomta, men däremot skedde väl auktionering under hand. Antalet barn som behövde utackorderas var väl inte fler än att utackorderingen kunde ske på ett mindre dramatiskt sätt.

Som gott prov på enskilda initiativ i samband med fattigvård bör nämnas Bärbo socken, där de tre stora gårdarna drog försorg om sina f.d. anställda genom tillhandahållande av fria bostäder och naturaförmåner. Förmåner, som levde kvar ända in på 1950-talet.

Nykyrka socken antog 1894 ett reglemente för fattigvårdens handhavande inom socknen. Ett liknande reglemente fanns även i Halla. Ur detta reglemente citeras följande:
"Varje ägare eller innehavare av jord är skyldig att med husrum och nödigt bränsle förse sådana personer, som från deras område falla fattigvården till last eller inom kommunen äga hemortsrätt. Sker försäljning eller ombyte av arrendator stannar underhållsskyldigheten vid jorden. Underlåtes av någon fullgörandet av detta åliggande lämnar fattigvårdskassan understöd men äger att av den det ålegat uttaga ersättning. Om utrymmet i socknens fattighus medgiver intagande av hjon må med fattigvårdsstyrelsens medgivande sådant där intagas med skyldighet för den som sålunda befrias från underhåll att till fattigkassan årligen erlägga 10 kr. för äldre person och 5 kr, för minderårig." Detta reglemente gällde till 1918.

En form av frivillig fattigvård som förekom under 1800-talet var donationer till förmån för de fattiga. I dag vållar dessa donationer, som enligt donatorerna ofta skulle gälla i evärdlig tid, besvär för de myndigheter, som skall utdela fondernas avkastningar. Men donationerna var säkerligen då de gjordes till stor nytta och även om de ibland var små så var de säkerligen åtminstone välmenande.

Från Bärbo finns	Rosina Charlotta Jonssons fond	5.000:- kr
	Henrietta Wachtmeisters fond	200:-
	Klara Eklinds fond	50:-
	Gamla Maris fond	350:-
Från Stigtomta	Sofi Hofflers fattigfond	100:-
	Henriette Wachtmeisters fond	6.000:-
	Tingstadie fond 1826	1.000:-

Ur Tingstadiefondens donationsbestämmelser citeras följande:
"Det har icke undfallit min uppmärksamhet hurusom för de åtta fattiga, som i socknens fattighus äro intagna sakna tillgång för tilldelning av sill och strömming. Till avhjälpande härav har jag velat skänka en Södertälje canal-aktie på 500 rdr banco, varå årliga utdelningen utgjort 12 rdr banco och skall därföre för de fattigas täkning inköpas sill eller strömming 1/3 på sommarmarknaden och 2/3 på höstmarknaden i Nyköping. Skulle någon behållning av avkastningen uppkomma må den utdelas till mjölkpengar om midsommar och jultiden."

En annan form av fondering, där avkastningen åtminstone till en del gick till fattigvården, utgjorde sockenmagasinen. Under trycket av de svåra hungeråren under 1700-talet propagerades för uppläggande av spannmålsförråd för att framförallt säkra utsädesbehovet. År 1759 kom med god skörd och i samband därmed tog byggande av sockenmagasin fart. Man kan förmoda att de magasin, som fanns inom Stigtomta kommun uppfördes vid denna tid. I dag finns inget kvar av magasinen mer än i Bärbo, där magasinet ingår som en del i Bärbogården. Spannmål utlånades från magasinen mot mycket hög ränta och denna inkomst nyttjades till socknens utgifter bl.a. för fattigvården. Magasinens verksamhet upphörde på 1870-talet i samband med de då förbättrade kommunikationarna och inneliggande spannmål förvandlades till penningfond, där räntan användes till samma ändamål, som tidigare. I dag går avkastningen till bidrag åt jordbruksstuderande ungdom. Kapitalet utgör i dag c:a 16.000: kr för de sammanslagna kassorna.

Fattighjonens understöd utgick in natura och var nog i knappaste laget. Enligt protokoll från Halla 1892 värderas årsunderstödet för en fattigdel enl. följande:

102 kg. rågmjöl	á 15 öre	15:30
25½ kg.vetemjöl	20	5:10
9 liter korngryn	20	1:80
135 liter potatis	3	4:05
5 kg fläsk	100	5:-
9 kg sill	25	2:25
6 liter salt	3	18
15 liter ärter	13	1:95
Mjölkpengar		3:-
Kontant		10:-
		48:73

En fattigdel delades enligt aktuellt behov i kvarts, halv eller trekvarts del. Hjonen fick varje månad hämta sin tolftedel vid fattigboden, som i Stigtomta låg på kyrkbacken.
Hjonen i fattighusen skulle själva ordna sin mathållning.

Här nedan följer ett antal tidstypiska fattigvårdsprotokoll från åren 1860-1890. Utdragen är något förkortade ty de ha ofta en omständig formulering och eftersom protokollen upplästes i kyrkan, så kunde utformningen ha en viss opinionsbildande effekt. När det gällde fattigvårdsfall innebar ju uppläsningen ingen sekretess och den ingående beskrivningen av ärendena kan måhända avsetts som avskräckande exempel med förebyggande verkan.

Protokoll från Halla:
Anhöll 77-årige inhysesmannen Erik Eriksson i Ellesta nergård att bliva intagen på fattighuset och erhålla full fattigförsörjning emot löfte att lämna sitt lilla kapital, 180:- rdr, och allt övrigt som han äger. Först skulle dock Erikssons släktingar tillfrågas om de på samma villkor ville åtaga sig underhållet. (1863)

Hade blivit anmält att Lotta Ström i fattighuset, som där blivit antagen till föreståndarska och därför åtnjöt hel fattigdel, mindre väl skötte sitt kall, att hon ofta vistades utomhus och sålunda ej var de gamla till den hjälp de behövde samt i följd därav ej befordrade den renhet och snygghet i fattighuset, som av föreståndarska fordras. Brutal i ord och åthävor störde hon ofta friden i stället för att befordra den i huset. Hon tilldelades en allvarsam tillrättavisning. Skulle detta icke ha åsyftad verkan, varder hon skiljd från sitt föreståndarskap samt fråntagen sin fattigdel. Några av de i fattighuset boende borde ock tillhållas att ej reta hennes häftiga lynne till vrede utan vara anspråkslösa, stilla och fogliga, vara tacksamma att de ägde tak över huvudet och nödtorftigt bröd för dagen och bevisa denna sin tacksamhet genom ett värdigt och fridsälkande sinnelag.
Lotta Ström blev inte fridsammare och 1868 skildes hon från sin tjänst (1864)

Änklingen Anders Persson i Nybygget, som är i sitt nittionde år , anses ej kunna reda sig själv, varför bestäms att Kristina Råström i Lugnet, som åtnjuter fattigunderstöd, skall överflyttas till Anders Persson för att vårda honom och skall hon därför erhålla 10 kr. pr år. Kristina Råström nekar men ordföranden tillkännager att fattigvårdsstyrelsen äger husbonderätt över var och en som åtnjuter fattigunderstöd och skulle någon neka fullgöra anvisat arbete äger nämnden indraga underhåll. Tydligen segrade dock till slut Kristina för året därpå meddelas att fiskare Johanssons hustru åtagit sig vården av Anders Persson för 1 kr. i månaden. (1884)

Protokoll från Nykyrka:

Sedan de båda gamla fattighjonen i Fjälln äro döda ansåg församlingen att deras tillhörigheter tillika med tillhörigheter efter andra döda fattighjon skulle försäljas på auktion med undantag av sådana persedlar, som kunde användas för fattighjonet Palmkvist. (1865)

Tillättes tillsyningsmän över bettlare och uppdrogs åt desamma att tillse, att intet bettlande av minderåriga må förekomma och synnerligen förhindra socknens barn att bettla inom andra fattigvårdssamhällen. Avlöning till tillsyningsmännen utgår med 1 kr för varje bettlare, som bliver befordrad eller anmäld till närmaste kronobetjäning. (1871)

Beslutas att bringa änkan Anna Katrina Persson att ovillkorligen till den 1 juni innevarande år flytta från den koja hon åt sig på socknens mark uppfört och detta på den grund att hon gjort sig känd för ett liderligt leverne och under den tid hon vistats i socknen fått oäkta barn samt att hon flerfaldiga gånger oaktat allvarliga föreställningar hyst främmande manspersoner hos sig. Då hon således genom sitt klandervärda uppförande åstadkommit förargelse och dåliga exempel i församlingen ansåg sig församlingen icke vidare böra tillstädja henne att vistas på den plats hon nu bebor utan må hon sig själv till straff och androm till varnagel bäst hon kan och gitter söka sin bärgning genom en anständig vandel och arbete på annat håll. (1875)

Påtalades försäljningen av brännvin vid Farneby krog i Vrena (s.k. 15-kannors försäljningsrättighet). Det framhölls att denna försäljning vållade att familjer, som kunde befinna sig i lyckliga omständigheter bragtes i fattigdom och elände och att den befrämjade superi emedan brännvinet lätt åtkommes genom brännvinsförsäljningslagens kringgående i det flera mellan sig fördela de erhållna 15 kannorna. Även förorsakar försäljningen större egendomsägare svåra obehag från underhavandes sida och även förorsakas slagsmål och andra oordningar. Stämman uttalade enhälligt sin livliga önskan att brännvinsförsäljningen vid Farneby måtte upphöra. (1882)

Protokoll från Stigtomta:

Föredrages Kungl.Maj:ts skrivelse till sockenborna att motarbeta förtärande till övermått av det fördärvliga och retande brännvinet och lönnkrögeriet, som flererade. Två sockenbor inlämnar till stämman en skriftlig förbindelse att vid ömsesidigt vite av 20 rdr banco under sin livstid varken supa brännvin, arrak, punsch, rom eller andra starka varor. (1832)

Påtalas oordningar vid Stigtomta gästgivaregård,Kyrkbyn, . Vin och maltdrycker ha försålts ej blott till resande utan även och huvudsakligen till i Stigtomta socken hemmahörande drängar, vilka därvid kommit i ordväxling och slagsmål. Gästgivaren, som hette Pettersson, erhöll lämplig varning men tydligen utan effekt, ty senare togs ärendet upp igen och då beslöts att införa försäljningsförbud på söndagar. (1878)

Sönerna till förre arbetskarlen Lundkvist äro husvilla och skulle utackorderas och skulle nämnden söka skaffa anbud på barnen. (1878)

Gossen Gustav Lundkvist, vilken från Hargs spinneri hemkommit uti uselt tillstånd och saknar hemvist samt dessutom med anledning av den usla skola vid Hargs fabriker, varest han skulle erhållit undervisning, befinnes uti läsning helt okunnig skulle inackorderas vid torpet Kärrdalen hos änkan Sofi Olsson mot en årlig avgift av 2 tunnor råg samt något bidrag till kläder. (1879)

Nämnden antager rättarens vid Brink anbud att mot 55 kronor och ett par kängor mottaga gossen Vilhelm Lundkvist. (1880)

Grenadjären Rogstedt vill icke längre behålla gossen Anders Lundkvist mot samma betalning som förut. Då det var omöjligt att få honom inackorderad på annat ställe beslutar nämnden höja ersättningen till 70 kr. pr år och dessutom bidraga något till kläder emedan han kom till Rogstedts i utblottat tillstånd. (1880)

Ordföranden anmälde att han måst skaffa plats på Nyköpings hospital för vansinnige gossen Vilhelm Lundkvist. (1888)

För änkan Lundin, Grindstugan, skulle under hennes sjukdom utskrivas sjukvakt av varje matlag och skulle under hennes sjukdom härmed fortfara och alla socknens rotar efter tur dela besväret. (1879)

Innehavaren av Brottningetorp ville icke längre låta pigan Klara Persdotter, vilken nyligen fått ett oäkta barn därstädes, kvarbo, varför nämnden beslutar flytta henne till fattighuset. (1881)

Beslöts att till jul låta förfärdiga ett par kängor till blinda Fia Hellberg, som var alldeles barfota (1881)

Uppdrogs åt ordföranden att anskaffa täcken och bolstervar till 3 sängar i fattighuset samt insektspulver att fördriva ohyra i hjonens bäddar. (1882)

Som de flesta av hjonen saknar lakan i sina sängar beslöts att inköpa domestik till 6 st. (1883)

Till föreståndarska på fattighuset antogs änkan Hurtig. Hon anhåller om hjäp till kängor, vilket bifalles. (1884)

Beviljas 1:25 kr till Erkers i fattighuset begravning. (1886)

Anna-Stina i fattighuset företrädde och anhöll att få sina kängor halvsulade, vilket beviljades. (1887)

Änklingen Paulin i Karlberg tilldelas 75 öre till giktplåster. (1888)

Av under fattigvården stående fosterbarn uppvisades Lindbergs barn i Kila samt ett fosterbarn från Tiggtorp och befunnos de vara väl underhållna. (1894)

Som föreståndarskan vid fattighuset fått betydligt mera att göra genom det stora antalet fattiga, som finnas i fattighusen beslöt nämnden reglera hennes lön på följande sätt: Föreståndarskan får pr år räknat 100 kr samt full fattigdel med åtföljande 2:- kr i mjölkpengar, men då är hon skyldig att bekosta såpa till tvätten, samt tråd till lagning av hjonens linnen. (1895)

I de gamla röda stugorna som fortfarande står kvar vid Stigtomta kyrka inrymdes 1910 19 st. understödstagare. Detta år skedde en verklig förbättring av åldringsvården genom att gemensam utspisning ordnades med bättre mat-tilldelning, förbättrad hygien och anställande av en något så när kvalificerad föreståndarinna. 1911 skaffas järnsängar. Såsom en form av arbetsterapi skulle hjonen kunna sysselsättas med lämpligt arbete mot en ersättning, som låg 10 % under i orten gängse pris. De medel, som kunde inflyta, skulle uteslutande användas till förbättring av hjonens understöd. För Åsby gårds räkning rensades t.ex. ärter för 1:80 kr pr 100 kg.

I fattighuset fanns inhysta en del originella figurer, som av folkhumorn begåvats med öknamn av olika slag. Namn, som även gav en bild av inställningen till de socialt avvikande. Där fanns Gippfia, Blinda Kalle, som spela fiol, Bråkenhjelm, Ranken och Ranka, som sammanvigdes av prästen i fattigstugan, Enstu-Per, som jämt hade ont i magen och ville som medicin ha peppar och brännvin, helst brännvin, Teresia Tryggelosia m.fl.

Det första fattighuset i Stigtomta stod på kyrkbacken och inrymde både fattighus

och skola. Huset revs 1904.

Av de röda husen vid kyrkan byggdes det västra 1856 och det östra 1889. Båda husen var från början fattighus.

I Bärbo står fortfarande det gamla fattighuset kvar men är mycket förfallet.
I Nykyrka och Halla är de gamla fatigstugorna nu sommarviller.

1918 kom den fattigvårdslag, som reglerar den obligatoriska och frivilliga fattigvården i enlighet med de resurser vi ha i dag. 1918 års lag stadgade bl.a. att särskild fattigvårdsstyrelse skulle finnas och att anstaltsvård med full försörjning skulle kunna ges. Lagen omarbetades 1956 och kallas nu socialhjälpslag. Fattigvårdsstyrelsen kallas nu socialnämnd, som skall ge socialhjälp.

Nytt ålderdomshemm, gemensamt för Stigtomta, Nykyrka och Halla socknar uppfördes 1929-30 med plats för 20 vårdtagare. 1952 och 1964 utbygges ålderdomshemmet ytterligare och inrymde 40 vårdplatser. Man kan väl säga att det i dag finns ett ålderdomshem, som uppfyller de krav, som rimligen kan ställas.

För att möjliggöra för åldringar att längre kunna bo kvar i invand miljö och sköta sig själva har pensionärshem uppförts 1945 och pensionärslägenheter inretts i det ena av de röda husen vid kyrkan. Med statligt och kommunalt bistånd har ytterligare ett trettiotal lägenheter upprustats, vilka ger pensionärerna möjlighet att bo kvar i sina hem en längre tid än som eljest varit möjligt. Som ytterligare hjälp till åldringar inrättades i början av 1940-talet hemsysterverksamheten, som sedan ytterligare utbyggts.

Den senaste given på åldringsvårdens område är de s.k. serviceehusen, t.ex. Mariebergsgården, Nyköping.

Ja, så har samhällets inställning och intresse för människovård ändrats under ett hundra år.

När man läser fattigvårdens historia skall man tänka på att inte klandra de män, som i äldre tider beslutade och bestämde,även om man ibland tycker att deras inställning mot de socialt utslagna många gånger verkar hård och brutal. De levde i en tid med helt andra värderingar och framförallt ekonomiska resurser än dem vi ha i dag. Vi har från ett u-lands bottenläge svingat oss upp till ett välstånd, som våra förfäder inte ens kunde drömma om.

Kan vi hålla oss kvar där ?